

Juan Donoso Cortés
*Esszé a katolicizmusról,
a liberalizmusról és a szocializmusról*

Juan Donoso Cortés

Esszé a katolicizmusról,
a liberalizmusról
és a szocializmusról

Századvég Kiadó, 2022
Budapest

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:

Obras completas de Donoso Cortés 1970. I–II.

Edición, introducción y notas de Carlos Valverde, S. I. Madrid,
Biblioteca de Autores Cristianos. Ensayo sobre el catolicismo,
el liberalismo y el socialismo. Vol. II. 499–700.

Fordította és az előszót írta: Csejtei Dezső

A fordítást az eredetivel egybevetette: Pap Milán

Hungarian translation © Csejtei Dezső

© Századvég, 2022

Felelős kiadó: Molnár Attila Károly

Olvasószerkesztő: Bobály Ilona

Borítóterv: Albert Anna

Tipográfia és tördelés: Fodor Gábor

Nyomdai munkálatok: Prime Rate Kft.

ISBN 978-615-6436-03-0

ISSN 2732-0553

Tartalom

Csejtei Dezső: Juan Donoso Cortés –
A katolicizmus magasra csapó lángnyelve
Spanyolországból 9

Juan Donoso Cortés
ESSZÉ A KATOLICIZMUSRÓL,
A LIBERALIZMUSRÓL ÉS
A SZOCIALIZMUSRÓL 77

ELSŐ KÖNYV **A KATOLICIZMUSRÓL**

Első fejezet
Hogyan foglaltatik benne minden nagy politikai
kérdésben egy nagy teológiai kérdés 81

Második fejezet
A katolikus teológia birodalma
alatt álló társadalomról 94

Harmadik fejezet
A katolikus egyház birodalma alatt álló társadalomról 103

Negyedik fejezet
A katolicizmus szeretet 119

Ötödik fejezet
A mi Urunk, Jézus Krisztus nem tanának szentsége
és nem is próféciák, csodák által diadalmaskodott a világ
fölött, hanem e dolgok ellenére 124

Hatodik fejezet
A mi Urunk, Jézus Krisztus kizárólag természetfeletti
eszközökkel diadalmaskodott a Földön 130

Hetedik fejezet
A katolikus egyház ugyanazon akadályok ellenére és
ugyanazon természetfölötti eszközök által diadalmaskodott
a társadalom felett, melyek a mi Urunkat, Jézus Krisztust
győzedelmessé tették 143

MÁSODIK KÖNYV AZ ÁLTALÁBAN VETT RENDRE VONATKOZÓ PROBLÉMÁK ÉS MEGOLDÁSOK

Első fejezet
Az ember szabad akaratáról 155

Második fejezet
Válasz e dogmára vonatkozó néhány ellenvetésre 162

Harmadik fejezet
Manicheizmus.
Proudhoni manicheizmus 173

Negyedik fejezet
Hogyan menti meg a katolicizmus a gondviselés és
a szabadság dogmáját anélkül, hogy áldozatul esne az Isten
és az ember közötti rivalizálás elméletének 182

Ötödik fejezet

Titkos analógiák a fizikai és a morális zavarok között,
melyek mind az emberi szabadságból származnak 192

Hatodik fejezet

Az angyali törvényszegésről, valamint a bűn emberi
nagyságáról és hatalmasságáról 201

Hetedik fejezet

Hogyan emeli ki Isten a jót az angyali és emberi
törvényszegésből 211

Nyolcadik fejezet

A liberális iskola e problémákra vonatkozó megoldásai 222

Kilencedik fejezet

Szocialista megoldások 234

Tizedik fejezet

Ugyanezen téma folytatása: jelen könyv befejezése 249

HARMADIK KÖNYV

**AZ EMBERISÉGBEN LEVŐ RENDRE VONATKOZÓ
PROBLÉMÁK ÉS MEGOLDÁSOK**

Első fejezet

A bűn továbbadása, az átháramlás dogmája 271

Második fejezet

Hogyan ragadja ki Isten a jót a bűn és a büntetés
továbbadásából, továbbá a szabadon elfogadott fájdalom
megtisztító hatásából 281

Harmadik fejezet
A szolidaritás dogmája.
A liberális iskola ellentmondásai 292

Negyedik fejezet
Ugyanezen tárgykör folytatása.
Szocialista ellentmondások 308

Ötödik fejezet
Ugyanezen tárgykör folytatása 329

Hatodik fejezet
A szolidaritás dogmája és annak korrelátumai.
A véres áldozatok. A racionalista iskolák elméletei
a halálbüntetésről 339

Hetedik fejezet
Összegzés. Minden eddig javasolt megoldás elégtelensége.
Egy magasabb rendű megoldás szükségessége 353

Nyolcadik fejezet
Isten Fiának megtestesüléséről
és az emberi nem megváltásáról 362

Kilencedik fejezet
Ugyanezen tárgykör folytatása.
Jelen könyv befejezése 372

Konklúzió 391

Juan Donoso Cortés – A katolicizmus magasra csapó lángnyelve Spanyolországból

Távolba szakadt hazánkfia, a kitűnő Menczer Béla (1902–1983) az 1789 és 1848 közötti katolikus gondolkodást bemutató antológiájában a Juan Donoso Cortésről szóló részt egy feljegyzés ismertetésével kezdi, amely Ján Kollár (1793–1852) szlovák származású költő, evangélikus lelkész, esztéta tollából származik, és nem sokkal az 1848-as forradalmak kitörése előtt került papírra: „Keleten, a szlávok között és a szlávoknál felkél a nap. A német földek fölött világos nappal van. Anglia fölött delelőre áll, Franciaország és Olaszország fölött a nap már nyugodni készül, Spanyolország és Portugália fölött pedig sötét éjszaka uralkodik.”¹ Nem tudjuk, hogy Kollár e „sötét éjszakát” minek tulajdonítja: vajon annak az általános társadalmi-politikai-szellemi helyzetnek, amely akkortájt az egész Ibériai-félszigetet jellemezte, vagy pedig annak az ismeretlenségnek, amely akkoriban Európa keleti fertályán uralkodott az Ibériai-félszigettel kapcsolatban; az is lehet, hogy mindkettőnek. Az viszont biztos, hogy e korszak egyik nevezetes szülöttét, Juan Donoso Cortést (1809–1853), akit bízást nevezhetünk Kollár kortársának, a feljegyzés keletkezése idején Európa legnagyobb részén akkor még szinte teljes ismeretlenség övezte, hiszen csak az 1849–50-es parlamenti beszédeinek, valamint az 1851-ben napvilágot látott könyvé-

---

¹ Menczer 1962, 157.

nek (*Esszé a katolicizmusról, a liberalizmusról és a szocializmusról*) köszönhette rövid ideig tartó, viharos népszerűségét Európa konzervatív – és kisebb részben progresszív – köreibben. S az is erősen valószínű, hogy ez a Donoso Cortés alakját és munkásságát övező ismeretlenség hazánkban nagyrészt még jelenleg is fennáll. Jelen kötet épp azt célozza, hogy személyét és életművét valamivel közelebb hozza a magyar olvasókhoz.

A szerzőről²

Juan Donoso Cortés nem ott született, ahonnan származik. Ez a furcsa körülmény annak köszönhető, hogy szülei épp menekültek otthonukból, amikor ő világra jött 1809. május 6-án egy apró extremadurai helységben, Valle de la Serenában. A szülei egyébként a közeli Don Benito városka nagy tiszteletnek örvendő polgárai voltak. Apja ügyvéd és földbirtokos – távoli leszármazottja a nagy Hernán Cortésnek, Mexikó meghódítójának –, és az említett helységnek polgármestere is volt. A jelzett időben a spanyolok elkeseredett harcokat folytattak Napóleon hódító csapatai ellen, ennek során a felkelők súlyos vereséget szenvedtek a Don Benito tözsomszédságában levő Medellín melletti csatában 1809. március végén, ezért kellett menekülniük.

Donoso Cortés tehát azoknak az éveknek a szülötte, amikor – nem utolsósorban a napóleoni hódítás következtében létrejövő nemzeti ellenállásból és felszabadító mozgalmakból eredően – kezdetét vette az a csaknem másfél száz évig tartó „modernizációs vajúdas”, amelynek eredményeképpen a XX. század második felére létrejött a modern Spanyolország.³ Ez a hosszú és gyötrelmes folyamat már a kezdet kezdetén, a XIX. század elején mély hasadást, meghasonlottságot idézett elő az

---

² Az életrajzi rész elkészítésénél az alábbi művekre támaszkodtunk: Suárez 1997, Schramm 1936, Herrera 1995, Graham 1974.

³ Részben e korszak feldolgozásának alapos műve: Semsey 2005.

országban. Kialakult az a kettősség, amelynek megnevezésére a későbbiek során a „két Spanyolország” kifejezést használták. Ennek egyik pólusán azok az erők gyülekeztek, melyeket – a szó lehető legáltalánosabb értelmében – progresszistáknak szoktak nevezni (későbbi elnevezéssel élve a „vörös Spanyolország”), a másikon a régi, konzervatív Spanyolország hívei (a „fekete Spanyolország”). S már ezen a ponton érdemes hangsúlyozni, hogy mindkét pólusnak megvolt a maga ultraradikális szárnya is; a „haladáspártiak” oldalán a kommunisták és az anarchisták, a „reakciósök” oldalán a XIX. században a karlisták, a XX. században a részben ezek nyomába is lépő falangisták. Arra pedig, hogy e két pólus között adott esetben átfedések is voltak, s a személyes átjárás is gyakran előfordult, többek között Donoso Cortés életútja is jó példával szolgálhat, aki az életének nagyobbik részét kitevő mérsékelt liberális álláspontról az utolsó években eljutott a tradicionalista konzervativizmusig.

A szülői házban apja haladó, a felvilágosodás és a liberalizmus eszmerendszerére támaszkodó nézetei uralkodtak; mindamellet ez olyan polgárosult felfogásként jellemezhető, melyet még áthatott a monarchia és a katolicizmus iránti tisztelet, valamint a jó értelemben vett provincializmus. Apja közeli barátja volt egyebek között a neves költő és liberális gondolkodó, Manuel José Quintana is, aki sokat segített a pályakezdő Juan Donoso Cortés szellemi útjának egyengetésében.

A tehetséges fiút szülei már 1820-ban, vagyis tizenegy éves korában Salamancába küldték, hogy előkészítő tanulmányokat folytasson későbbi jogi pályájához. A salamancai egyetem akkoriban – különösképp az 1820 és 1823 közötti forradalmi időkben – nagy szerepet vállalt a francia felvilágosodás és a brit utilitarizmus tanainak terjesztésében. De a jogi tanulmányokra mégsem itt, hanem Sevillában került sor, 1823 és 1828 között. Vagyis a koraérett fiú még nem töltötte be a huszadik életévét sem, amikor már egyetemi diplomával rendelkezett. Mindvégig jellemző volt rá az intenzív olvasás: a felvilágosodás klasszikus képviselői (Voltaire, Rousseau, Montesquieu

stb.) műveinek tanulmányozása mellett feltűnnek olvasmányai közt a romantika jeles alakjainak (Chateaubriand, Byron, Walter Scott) írásai is, valamint néhány évvel később hatottak rá olyan szerzők, mint a korabeli francia politikai gondolkodás központi figurái, elsősorban Guizot, Victor Cousin, Benjamin Constant, Royer-Collard és mások.

Már a diákévek alatt kiderült, hogy Donoso a jognál sokkal intenzívebb érdeklődést mutatott a költészet, a történelem és a politika iránt. A végzés után Madridba ment Quintana ajánlólevelével, ahol megismerkedett a kor híres költőivel. 1829-ben viszont már Cáceresben találjuk, ahol Quintana ajánlására húszesztendőskorában professzori állást kapott a tartományi egyetemen, itt esztétikát, irodalmat és történelmet tanított. Nyitó előadása a liberalizmus és a romantika szellemében fogant, s ebben irodalom és haladás összefüggéséről, valamint az antik és modern civilizációk különbségéről beszélt. Az előadást áthatotta a sokszor szükségtelen bombasztikusság, teatralitás, mindamellett már itt megjelennek olyan elemek, melyek egész későbbi pályáján végigkísérik: ilyen például a keresztény és a pogány (racionalista) szellemiség ellentéte, annak értelmezése.

Donoso habitusát szinte kezdettől fogva jellemezte a kétségtelenül meglévő tehetségét kísérő gög, olykor arroganciával párosuló nagyképűség, ami oktatói tevékenységét is befolyásolta. Egyetemi kurzusát mindössze két hallgató látogatta; egyikük Gabino Tejado volt, aki később barátja lett, és tanára halála után ő rendezte sajtó alá és adta ki első ízben Donoso műveit.

Magánéletéről annyit, hogy 1830-ban megnősült, feleségül vette Teresa García-Carrascót, egy igen gazdag család lányát. Mély vonzalomról tanúskodó házasságukat azonban komor tragédia árnyalta: 1832-ben, kétéves korában meghalt egyetlen gyermekük, María, három évvel később pedig felesége is távozott az élők sorából. Donosót mélyen megrázták ezek az események; a nők ettől kezdve nem játszottak jelentős szerepet az életében, mindössze annyiban, hogy szolgálta a spa-

nyol királynőket (María Cristina és Izabella), valamint később III. Napóleon feleségét, Eugenia de Montijo császárnőt.

Donoso politikai-közéleti színre lépését két tényező segítette elő: az egyik az 1830 júliusában kitört forradalom Franciaországban, a másik pedig az a körülmény, hogy VII. Ferdinánd spanyol király negyedik házasságából 1830 októberében leánygyermek született, Izabella. Ennek okán a király megváltoztatta az akkoriban érvényes öröklési rendet, és kibocsátotta a Pragmatica Sanctiót, amely biztosította a nőági öröklést. A döntés viszont mélyen megosztotta a spanyol felső vezetést. Sokan a korábban érvényben lévő ún. „száli törvény” mellett álltak ki, melynek értelmében VII. Ferdinánd után testvére, Don Carlos került volna trónra, aki a régi abszolutizmus feltétlen híve volt. Az ellentétes párt képviselői, az ún. cristinók viszont a királynő, María Cristina mellé álltak, akit a király végrendeletében régens-kormányzóvá tett. E kényes pillanatban Donoso egy memorandumot tett közzé 1832 októberében, amelyben határozottan kiállt a királynő mellett. E lépésnek meglelt a számára kedvező következménye: szerény, de hangzatos címmel ellátott (*Secretario con Ejercicio de Decretos*) állást kapott az Igazságügyi Minisztériumban, 1834-ben pedig már a királynő egyik titkárává nevezték ki.

Nem feladatunk, hogy egy előszó keretében részletes pályaképet vázoljunk fel Donoso Cortésről, akinek különben is utolsó alkotói korszaka érdekes a számunkra. Így az alábbiakban csak az életút szempontjából fontos mozzanatokra koncentrálunk.

Az 1830–40-es évek igen zavaros időszak Spanyolország történelmében. Egymást váltják – néha puccs formájában, palotaforradalommal – a mérsékelt és a radikális liberális rezsimek, miközben 1833 és 1840 között zajlott az ultrakonzervatív indíttatású első karlista háború is. Így hát Donosónak egy meglehetősen zavaros, olykor áttekinthetetlen politikai és ideológiai erőterben kellett megfogalmaznia saját gondolkodói krédóját. Ennek kialakulása fokozatosan, több lépésben ment végbe.

1836 fontos évszámot jelentett mind Spanyolország történelmében, mind pedig Donoso személyes életútjában. Ekkor ugyanis végleg kettészakadt a spanyol liberálisok addig többé-kevésbé egységes irányzata: egyik oldalon megjelent a *haladók* (progresistas) pártja, a radikálisabb irányzat, melynek radikális képviselői a köztársaság, a forradalom, az erőszak követelésétől sem riadtak vissza, a másikon a *mérsékeltek* (moderados) pártja, melynek tagjai inkább a középosztály és az arisztokrácia soraiból kerültek ki, ők a monarchia és a mérsékelt reformok hívei voltak. Donoso kezdettől fogva az utóbbi irányzathoz csatlakozott; egyébként ez az irányvonal egészen az 1860-as évekig uralkodó politikai erő volt az országban.

Az 1836-os esztendő azért lényeges szerzőnk életében, mert ennek az évnek a novemberében kezdi el híres előadás-sorozatát a madridi *Ateneó*ban, mely előadások liberális-konzervatív korszakának csúcspontját képezik. Az *Ateneó*t, a spanyol progresszizmus mindmáig működő szimbolikus helyét, amelynek egyik csarnokában még ma is látható Donoso Cortés mellszobra, 1820-ban alapították a haladó, liberális gondolatok elterjesztésének előmozdítására, de az abszolutista reakció már 1823 és 1833 között bezáratta a kapuit. Így nagy megtiszteltetés volt a fiatal spanyol politikus-gondolkodó számára, hogy *Előadások a politikai jogról* (Lecciones de derecho político) címmel itt tarthatott előadás-sorozatot. 1837 februárjáig összesen tíz előadás megtartására került sor, a sorozat azonban anélkül ért véget, hogy befejeződött volna; ebben feltehetően az is közrejátszott, hogy az előadásokban – az abszolutizmus mellett – Donoso az akkoriban épp kormányon levő haladópártiakat is élesen bírálta.

A spanyol szerző szellemi horizontját ezekben az években elsősorban a francia doktriner liberálisok (Royer-Collard, Guizot, Constant, de Broglie) és eklektikusok (Cousin), kisebb mértékben pedig a saint-simonisták (részben Comte) határozták meg, az ő hatásuk világosan kitapintható az előadások szövegében, olyannyira, hogy többen azzal vádolták, hogy „guizotín”

és Royer-Collard plagiátora. S ezek a vádak nem minden alap nélküliek.

A Donosót alapvetően foglalkoztató kérdés már ekkor is a *szuverenitás*. Ki a szuverén? Az előadó történeti áttekintése először a királyok isteni eredetű jogát emeli ki, amely hosszú időn át domináns volt; ezt váltja fel a népszuverenitás gondolata, amely szinte már előszobáját képezi a forradalmaknak. Donoso – jellegzetes középutas megoldást vallva – a szuverenitás mindkét korábbi válfaját elveti, mégpedig azért, mert az egyik egyetlen ember, a másik egy egész nép zsarnokságát foglalja magában. Vagyis, konkrét nevekhez kötve, sem de Bonald isteni jogú királyságát, sem Rousseau népszuverenitás-elméletét nem fogadja el. Ezek helyett egy harmadik álláspont, az észszuverenitásának gondolata mellett állt ki. Vagyis a legeszebbeknek kell uralkodniuk. Ez a gondolat természetesen nem új keletű, ősforrása már Platón államtanában fellelhető. Újabb formáit, Donoso korában, Royer-Collard és Guizot képviselte, de megtalálható Saint-Simon intellektuális elitizmusában is; ezek mindegyike erősen hatott a spanyol gondolkodóra. E vezérelv segítségével lehet kialakítani egy megfelelően strukturált, *hierarchikus* társadalmat, amely alapvető ellentéte mindennemű egalitarizmusnak. Az észuralom alapján pedig lehetőség nyílik a számára megfelelőnek tűnő képviseleti kormányzat kiépítésére; ez mind az abszolutizmussal (ennek a karlizmus volt az igazi megtestesítője a kortárs Spanyolországban), mind a forradalomból kisarjadó népuralommal szemben áll.

Az utolsó, tizedik előadásban érdekes felvetésre bukkanunk; ezen a ponton ugyanis Donoso megpendíti a *diktatúra* hasznosságának, sőt szükségességének gondolatát: „Mikor a szokások képezik a forradalmak kifejlődésének okát, ezeknek csak a kormányzat vethet véget, mégpedig a diktatúra révén; merthogy csakis a diktátor képes arra, hogy visszaterelje medrébe a féktelen szokások áradatát, csakis ő képes új irányt szabni az eszméknek, és – miközben egészen a családi tűzhegyig menően megerősíti a törvények érvényességét – csakis ő

képes kiirtani a társadalmat felfaló rákot.⁴ Ezt annál is inkább érdemes hangsúlyozni, mert széles körben elterjedt vélemény, hogy Donoso Cortésben csak az 1848-as forradalmak hatására merült fel a diktatúra szükségességének és hasznosságának gondolata.

Egy másik, ehhez hasonló szempontra az egyik kiváló Donoso-kutató, R. A. Herrera hívta fel a figyelmet, ő az alábbiakat írja a spanyol szerző e művéről: „Sokatmondó, hogy Donoso, életének ebben a korai, liberális szakaszában (úgy tűnik, hogy olykor nem is tudatosan) teológiai perspektívából szemléli a politikai és társadalmi problémákat. Nemcsak a lelkülete vallásos, hanem a teológia válik végső fellebbviteli bírósággá a legfajsúlyosabb dolgokban.”⁵ Vagyis az, amit Donosóval kapcsolatban később Carl Schmitt *politikai teológiaként* aposztrofál,⁶ nemcsak pályafutásának utolsó korszakában tűnik fel, hanem már sokkal korábban is jelen van markánsan. Mindezen tényezők arra utalnak, hogy a fiatal, liberális, valamint a későbbi, konzervatív-tradicionalista Donoso között fellelhető felfogásbeli különbség nem választható el olyan élesen egymástól, mint ahogyan azt korábban hitték.

Donoso életének az 1830-as évek második felétől 1847-ig terjedő bő egy évtizedét az *eklektizmus* címszava alatt tárgyalhatjuk. Ezen természetesen nem valamely konkrét filozófiai irányzathoz (példának okáért Victor Cousin bölcseletéhez) való csatlakozást értünk, hanem egy általános gondolkodói attitűdöt. Ennek eredményeként olyan világnézet alakul ki meg előttünk, melynek konkrét összetevői nem eredetiek, hanem különféle gondolkodók nézeteinek átvételén alapulnak, egészében véve azonban mégis valamilyen egyedi, kizárólag Donosóra jellemző felfogásmódot jelenítenek meg. Mielőtt il-

---

⁴ O. C. I. 441.

⁵ Herrera 1995, 27.

⁶ *Politikai teológia* című művében például az alábbiakat írja Donoso Cortésről: „Donoso Cortés, a decizionista gondolkodás egyik legnagyobb képviselője és katolikus államfilozófus, aki messzemenően tisztában volt minden politika metafizikai magjával [...]” Schmitt 1992, 27.

lusztratív bementünk néhány részletet, néhány általános természetű dologra hívjuk fel a figyelmet:

- Az eklektikus felfogás, minden sokszínűsége ellenére, egy alapvető irányt, *tendenciát* mutat: lassú és fokozatos eltávolodást korai éveinek liberalizmusától (és részben fiatalos romanticizmusától) az egyre határozottabb *konzervativizmus* felé.
- Ez az irányváltás nem ment végbe minden belső harc, küzdelem nélkül; épp ellenkezőleg, Donosóra erősen jellemző a kételkedés, az önmagával való benső vívódás, így ezt a korszakát nyugodtan lehet az *eklektikus meghasonlottság* időszakának nevezni. Schramm jellemzése szerint: „Nem volt sem forradalmár, sem reakciós, nem volt sem az abszolútizmus, sem a népszuverenitás híve, nem volt sem karlista, sem liberális szélsőséges, nem volt sem a nemesség, sem az alsóbb népréteg leszármazottja.”⁷
- Épp az eklektikus sokféleség hívta benne életre a *szintézis* megteremtésének szükségességét, ez a benső igény vezetett végül fő műve, az *Esszé* megírásához is. Azonban már most, előzetesen megállapíthatjuk, hogy a szintézist végső soron nem sikerült megteremtenie; Donosóban megvolt az egységes gondolati rendszer megalkotásának *akarása*, ámde hiányzott belőle az a szellemi *erő*, amely ezt valóságosan is megteremthette volna. Életmódja, egész habitusa túlságosan sokszínű, vibrálóan sokféle volt ahhoz, hogy mindaz az olvasmány- és ismeretanyag, amit felhalmozott magában, valamilyen egységes *rendszerben* párlódjon le benne. A világnézeti alapzat *egysége* létrejött benne, főként 1847-es vallási megtérésének következményeképpen; adós maradt azonban a felső emeletek szisztematikus egybeillesztését és tető alá hozását illetően.

---

⁷ Schramm 1936, 38.

S most nézzük meg röviden, miként működött ez a bölcseleti eklekticizmus a maga részleteiben! Ezen a téren – távolról sem a teljesség igényével – az alábbi összetevőket említhetjük meg:

- lassú, de határozott eltávolodás a *liberalizmustól*; ennek hiteles dokumentuma az a cikksorozat, melyet 1838 júliusában jelentetett meg egy olasz tudós és politikus, Pellegrino Rossi⁸ (1787–1848) ellen. Ebben Donoso hosszasan ecseteli a doktrinerek érdemeit, egyebek között azt, hogy a józan ész politikáját képviselték, a szélsőségeket közömbösítve a kompromisszumok és az arany középút politikáját követték, sikereket értek el a nevelésben stb. Ugyanakkor felrója nekik, hogy a parlamentet színházzá alakították át, politikájuk elszürkült, elvesztették egészséges ösztöneiket. S itt jön a kulcsmondat: „A doktrinerek eltűntek a politika színpadáról, *mint egy impotens tudomány doktorai*.”⁹ A változás döbbenetes, ha figyelembe vesszük, hogy két évvel korábban, 1836-ban az *ateneó*beli előadásokon még az intelligencia mindenhatóságáról beszélt;¹⁰
- ahogy távolodott Guizot, Constant, Royer-Collard nézeteitől, úgy erősödtek meg benne azok a gondolatok, melyeket a francia *tradicionalistáktól* (de Maistre, de Bonald, Lamennais stb.) kölcsönzött. Ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy egészen élete végéig távol tartsa magát azoktól az ultrakonzervatív törekvésektől, melyeket a trónigénylő Don Carlos képviselt, és amelyek, politikai szempontból, inkább rokonságban álltak a francia *tradicionalisták* nézeteivel. Politikai publicisztikájában Donoso a „reakciós despotizmus” megnevezést használ-

---

⁸ Rossit IX. Pius pápa 1848-ban, a liberális reformok bevezetése idején a Vatikán belügyminiszterévé nevezte ki, de november 15-én meggyilkolták, minek következtében a pápa is elmenekült Rómából.

⁹ *Polémica con el Dr. Rossi y juicio crítico acerca de los doctrinarios*. O. C. I. 498.

¹⁰ A Rossi-féle cikksorozat jelentőségét ugyanilyen értelemben tárgyalja Rainer Dempf kiváló tanulmánya, 1956, 305.

ja Don Carlos politikai felfogására, és – mivel az infáns igen széles választójogot ígért – azzal a váddal illette, hogy elképzeléseiben kétféle zsarnokság egyesül, az uralkodóé és az alattvalóké.¹¹ Tágabb értelemben idesorolható Chateaubriand is, akinek a kereszténység esztétikai kvalitásairól szóló fejtegetései a spanyol gondolkodónál is visszhangra találtak;

- egy másik Donoso-kutató, John T. Graham azt emeli ki, hogy Donosóra jelentős hatást gyakorolt a korabeli francia *pozitivizmus* is, elsősorban Saint-Simon és Comte személyében. Ebben elsősorban az játszott szerepet, hogy a pozitivisták maguk is bírálták a doktrinereket és az eklektikusokat, mondván, nincsenek meg bennük a társadalom megfelelő irányításához szükséges szilárd alapelvek, és híján vannak a szisztematikának. Részben ezzel magyarázható, hogy késői fő művében miért juttat akkora szerepet a *rendnek*. Továbbá megjegyezhető, hogy Donoso pozitivizmusa inkább társadalmi és politikai színezetű volt, hiányzott belőle a „metafizikai” alapvetés, ezért akkor is jellemző maradt rá a pozitivista beütés, miután már megtörtént nála a vallási fordulat;¹²
- Donoso életművében mindig is fontos szerep jutott a *történetiségnek*: gyakoriak nála a történeti eszmefuttatások, sőt a kifejezetten *történetfilozófiai* indíttatású fejtegetések. A liberalizmustól való elfordulás következtében azok a történetbölcselek hatnak rá erősebben, akiknél nem játszott jelentős szerepet a modern polgári haladás-gondolat. Ebből a szempontból elsősorban *Vico* jön számításba, kinek történeti ciklikáját a késői Donoso nagyra értékelte. Ez az elképzelés oly módon egyesül a pozitivista fejlődésgondolattal, hogy nézete szerint a pozitív tudományok korszaka után ismét egy isteni korszak, a vallás újbóli előtérbe kerülése következik. De nagy szerepet

---

¹¹ Idézi Herrera 1995, 42–43.

¹² Graham 1974, 96–99.

játszik nála *Szent Ágoston* is, főleg a történelem duális szerkezetét illetően, valamint *Bossuet*, kinek masszívan keresztény ihletettséggű történetfilozófiája fontos támpontot jelentett Donoso számára is. A spanyol gondolkodó – főleg Cousinen keresztül – kisebb mértékben *Hegel* történeti nézeteivel is megismerkedett, de a dialektika felszínes átvételén túl mélyebb hatásokról nem beszélhetünk.

Mindebből látható, hogy Donoso eklekticizmusa milyen sok forrásból táplálkozott, ami egyszerre jelzi széles körű érdeklődését és tájékozottságát, egyúttal azonban a szintézisteremléssel kapcsolatos gyöngeségeit is.

Az 1840-es évek eleje fontos változást hozott Donoso életében. Azon év őszén forrongások törtek ki Madridban, melynek következtében *María Cristina* királynő lemondott a régensségről, és Párizsba menekült. Donoso, aki már korábban Franciaországban tartózkodott, itt csatlakozott hozzá, és vele együtt vállalta az emigrációt egészen 1843-as hazatéréséig. Elkötelezettségét mutatja, hogy ezekben az években a királynő titkára lett.

A párizsi évek sokat jelentettek szellemének alakulása szempontjából. Az a jobbrafordulás, amely már korábban elkezdődött, ekkor felerősödött. Ez jól megmutatkozik például a háború megítélésében, amelyet elkerülhetetlen jelenségnek, a civilizáció szükséges eszközének tart. Egy jellemző idézet: „Nyissátok ki a Történelem lapjait, nyissátok ki szemeteket a világra, és kérdezzétek meg az évszázadokat; az évszázadok, a világ és a Történelem mind a háborúról beszél; egyetemesége igazolja szükségszerűségét, szükségszerűsége pedig egy *emberi* tényben, vagyis az ember saját természetének tényében képződik ki.”¹³ A háború filozófiai és teológiai szemrevételezése, szükségességének elismerése már a francia tradicionalisták gondolatrendszerében is gyakori toposz.¹⁴ Ugyanilyen ok-

---

¹³ *Cartas de París*. (1842. szeptember 3.) O. C. I. 894.

¹⁴ Vö. például: Maistre 2020, 79–88.